

31. Шевченкові “Гайдамаки” і його думки про відносини до Польщі і Росії // Запорожець. Календар для народу на рік переступний 1912. – Коломия, 1911 – С. 65–79.
32. Мужичський поет // Громадський Голос. – 1901. – № 11. – 7 марта. – С. 81–82.
33. Загальні збори “Народних спілок” і Шевченківське свято в Коломиї // Громадський Голос. – 1901. – № 14. – 28 марта. – С. 105.
34. Трильовський К. З мого життя / Кирило Трильовський. – К. ; Едмонтон ; Торонто : ТАКСОН, 1999. – С. 82.
35. В гору прапор! // Січові вісти. – 1912. – Ч. 1. – Січень. – С. 1.
36. Пяте січове свято // Діло. – 1910. – 30 н. ст. (17 ст. ст.) мая. – Ч. 119.
37. Там само.
38. Українська літопис // Календар “Вісти з Запорожа” на 1914 рік. – 1913. – Ч. 1. – С. 34.
39. Лукинюк М. Гайдамащина / М. Лукинюк // Січові вісти. – 1912. – Ч. 2. – Лютий. – С. 10.
40. Там само. – С. 11.
41. Hroch M. Małe narody Europy. Perspektywa historyczna / Mirosław Hroch ; przekład Grażyna Pańko. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 2008. – S. 130.
42. Куций І. Генеза історичної свідомості галицьких інтелектуалів ХІХ ст.: специфіка взаємодії русофільської та українофільської парадигм... – С. 264.

В статті проаналізована роль українських обществ “Сич” в формуванні історичної пам’яті галицьких українців. Ідеалізують козацьке государство и героїчне прошле, величье Тараса Шевченко и національні традиції, сичевики через органи печати и систему національно-патриотических мероприятий утверждали в сознании украинского населения веру в смысл организации и борьбы за национальные права.

Ключевые слова: історична пам’ять, общество “Сич”, Кирилл Трильовський, Западно-Украинская Народная Республика.

In the article the role of the Ukrainian societies of “Sich” is analysed in forming of historical memory of the Ukrainians in Galicia. Idealizing cossack state and the heroic past, grandeur of Taras Shevchenko and national traditions, the members of the societies through the organs of the press and complex of national measures asserted in consciousness of the Ukrainian population a faith in sense organization and fight for national rights.

Keywords: historical memory, the society “Sich”, Kyrylo Trylovskiy, Western-Ukrainian People’s Republic.

УДК 94(477)

Олена ГАЙДУКЕВИЧ

УШАНУВАННЯ ПАМ’ЯТІ ГЕРОЇВ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914–1920 рр. НА ПРИКАРПАТТІ

У статті висвітлено шанування пам’яті героїв національно-визвольних змагань у першій половині ХХ ст. на Прикарпатті. Вказано, що Перша світова війна, УСС, УГА, ЗУНР, УВО, ОУН, УПА спричинили на теренах краю гігантську хвилю національно-визвольної боротьби, у першій ряди якої зі зброєю в руках стала й молодь Прикарпаття. Ушановуючи сьогодні полеглих за волю України, віддаємо шану й подяку всім славним героям-землякам – воїнам УСС–УГА, ОУН–УПА, яких породила рідна земля і за яку вони зложили свої голови.

Ключові слова: національно-визвольна боротьба, патріоти, герої, стрілецькі могили, УСС, ЗУНР.

Ідея становлення незалежної Української держави завжди була присутня в глибинах свідомості нашого народу. Упродовж віків знедолені, пригноблені, позбавлені будь-яких прав, навіть рідної мови, українці зуміли зберегти ту особливу іскру свободи, яка постійно осявала

тернисту дорогу боротьби за волю. Перша світова війна, УСС, УГА, ЗУНР, УВО, ОУН, УПА спричинили на теренах краю гігантську хвилю національно-визвольної боротьби. У перші ряди цієї битви зі зброєю в руках стала й молодь Прикарпаття. Саме з вересневих боїв 1914 р. і десь до 1950-х рр. могили патріотів вкрили всю Галичину. Кров героїв, їхні поховання в кожному населеному пункті нашого краю. Здавна в нас у містах і селах усім тим, хто загинув у боротьбі за волю України, висипали високі могили на місцях боїв, на могилах окремих воїнів, а то й просто символічно, ушановуючи світлу пам'ять героїв.

Одним із таких героїв був Микола Саєвич – військовий, громадський і науковий діяч Галичини, подвижник народної освіти, лісівник-практик, доктор філософії, права та лісівництва¹. Вшановуючи сьогодні пам'ять цього патріота та науковця, варто відмітити, що родина Саєвичів дала Україні ще одного героя – молодшого на 5 років брата Миколи – Євгена, про якого знаємо небагато – у вирі буремних подій осені 1914 року він, як і тисячі інших молодих українських синів, готових боротися за визволення рідного краю, вступив добровольцем до лав Легіону Українських січових стрільців. Перебуваючи в “чотирикутнику смерті”, 29-річний Євген Саєвич захворів на тиф і брат Микола відвіз його до оселі батькового товариша – пароха с. Залуччя (Коломийщина) о. Миколи Гагаюка, де він помер 2 жовтня 1920 року.

У 1995 році Коломийське товариство “Поступ” (голова п. Я.Палатайчук) розшукало могилу героя, поновило її, спорудило пам'ятник, з нагоди відкриття якого 8 жовтня 1995 року відбулися урочистості: священники відслужили поминальну панахиду, хор місцевої “Просвіти” виконав ряд патріотичних пісень. У народному зібранні взяли участь вояки братства ОУН-УПА, учні місцевої школи, жителі м. Коломия, с. Залуччя та навколишніх сіл.

Сьогодні ділянка могил вояків УСС-УГА впорядкована в м. Івано-Франківськ у меморіальному сквері, що на вул. С.Бандери. Тут покояться тіла героїв, які померли від ран і тифу у військовому шпиталі м. Станіслав у 1918 р.

Одна з таких могил височить і в с. Крихівці (околиця м. Івано-Франківськ): тут похований уродженець села четар УСС Микола Петрів. Як розповідають його родичі – племінниця п. Ольга Марицян і сестри п. Марія Дівич і п. Варвара Яремін – Микола, 25-річний студент Віденського університету приїхав у листопаді 1918 р. до рідного дому за батьківським благословенням на святу боротьбу за волю України. Коли батько, п. Василь Петрів, спитав його: “Сину, а як же наука?”, той відповів: “Тату, Україна в небезпеці, треба боронити рідну землю”. Та в першому ж бою під Сиховим, що біля Львова, 19 грудня 1918 р. молодий, недосвідчений четар Микола Петрів підвівся на повний зріст з окопу з біноклем у руках, оглядаючи ворожі укріплення. У цей момент польський снайпер влучив у нього, смертельно поранивши. Тоді, у далекому 1918 р., рідні привезли тіло героя в рідне село й поховали на місцевому цвинтарі біля церкви².

Та, як знаємо, довгі роки на своїй землі не було змоги відкрито вшановувати пам'ять таких героїв. Лише через 75 років, у 1993 р., жителі с. Крихівці висипали на могилі Миколи Петріва високу символічну могилу-пам'ятник, віддаючи шану й подяку всім славним героям-землякам – воїнам УСС-УГА, ОУН й УПА, яких породила рідна земля і за яку вони зложили свої голови.

14 жовтня 1997 р. в Івано-Франківську на вул. М.Тарнавського відкрився Музей Визвольних Змагань Прикарпатського краю. Численні фотографії, схеми, документи, посвідчення, інші експонати вдало демонструють героїчне минуле та славу спадщину нашого народу в різні історичні періоди – від Київської Русі до сьогодення. Проте найбільш широко подано тут матеріали періоду визвольних змагань ХХ століття: січове стрільцтво, УГА, ОУН й УПА.

Працівники музею зібрали колекцію зброї, якою користувалися захисники України в період Першої світової війни, зразки бойових нагород, предмети повсякденного вжитку січових стрільців тощо. Демонструються фотографії групи членів тогочасних молодіжних патріотичних організацій “Сокіл”, “Пласт”, “Січ”; представлено карти бойових дій; примірник газети “Народна воля” від 24 січня 1919 р., у якій ідеться про святкування об'єднання ЗУНР й УНР у Києві, подано звернення до народу про вступ в армію УНР, текст 1-го Універсалу УНР, численні фотографії державних і військових діячів: Кирила Трильовського, Івана Боберського, Євгена Коновальця, Михайла Грушевського, Симона Петлюри та ін. Демонструється копія

прапора УСС власноручно вишита вже в наші дні мистецтвознавцем з Івано-Франківська п. Мирославом Аронцем.

Живим болем минулих днів промовляють до нас документальні матеріали розділу “Патріоти України – жертви фашистських репресій”. Кривавою була відповідь нацистів на активну збройну боротьбу героїв: розстріли лунали в Калуші й Солотвині, у Галичі й Верховині, Яремчі та Ворохті, Надвірній і Станіславі³. І одним епізодом із цієї страшної повсюдної народної трагедії був розстріл фашистами восени 1943 р. у Станіславі 32 в’язнів – членів ОУН, серед яких – п’ять жінок. Як розповідають сьогодні свідки трагедії А.Дем’янів⁴ і Д.Децик, ця страшна трагедія потрясла тоді все місто. 13 листопада в приміщенні драматичного театру ім. І.Франка (сьогодні – це обласна філармонія) ішла прем’єра вистави “Шаріко”, спектакль, що піднімав національний дух, примножував сили нескореності, незламності, мужності галичан. Спраглий за своїм, українським мистецтвом, патріотичний місцевий глядач переповнив зал. Знаючи, завдяки допомозі зрадників, що саме такий контингент глядачів у театрі, гестапо зіграло свою криваву “виставу”. На початку другої дії фашисти ввірвалися в зал театру й після довгої перевірки, що тривала цілу ніч, арештували десятки людей. Їх кинули до тюрми, де жорстоко катували: багатьох убили на допитах, інших – калічили. Через кілька днів – 17 листопада гестапо привезло ще кілька десятків в’язнів з Галича, Микуличина, Надвірної. О 9 год у цьому ж залі театру почався так званий суд: воєнний трибунал з гестапівців повинен був показати силу й міць фашизму. В’язнів звинуватили в членстві ОУН, яких прирівнювали до більшовицьких агентів і зараховували ворогами Німеччини. Вина цих людей була одна – організація збройного опору фашизму. Вирок теж був один: смертна кара через розстріл.

Патріоти-підпільники мужньо сприйняли вирок, який кати стали виконувати тут же, на площі перед театром. Засуджених на страту героїв, які гордо вигукували: “Хай живе вільна Україна!”, “Смерть німецьким катам!”, “Ми гинемо за волю України!”, співали гімн “Ще не вмерла Україна...”, виводили з приміщення театру й колючим дротом прив’язували до нашвидкуруч закопаних стовпів під стіною єврейської синагоги. Дослідникові-краєзнавцю С.Каспруку вдалося встановити прізвища 29-х страчених, ось вони: Павлишин Ганна (вчителька із с. Боднарів, керівник зв’язку підпілля з керівництвом “Чорний ліс”), Шкрум Емілія (м. Надвірна) – розстріляні у дворі синагоги; Андрійович Михайло (м. Надвірна); Бирик Михайло (1914 р. народж., с. Дубівці Галицького р-ну, член ОУН); Білогубка (с. Богородчани); Бобрецький Василь (член ОУН, відповідальний за озброєння на відтинку Ворохта – Делятин); Бойко (учитель із с. Микитинці); Варига Василь (член ОУН); Гавришук Дмитро (с. Пасічна); Гоцуляк Іван (с. Делятин); Гречківський Іван (м. Надвірна, член ОУН, організатор збройних загонів УПА); Гундзяк Микола (1885 р. народж., районний провідник підпілля ОУН, вїт громади с. Микуличин); Дем’янчук Стефан (1926 р., учень з м. Надвірна); Дідоха Йосиф (с. Струтин Рожнятівського р-ну, член ОУН); Долішній Іван (1920 р. народж., с. Нижнів Тлумацького р-ну, повітовий військовий референт Станіславського окружного проводу ОУН); Дунець Володимир (1911 р. народж., м. Надвірна); Ємець (м. Станіслав); Йосипенко Василь і Йосипенко Юрій (м. Надвірна); Кардовський Степан (1922 р. народж., м. Станіслав); Кацуляк; Лепкий Дмитро (1913 р. народж., “Богдан”, повітовий керівник ОУН у Галичі; член Крайового проводу ОУН); Лупипсів Михайло (с. Нижнів Тлумацького р-ну, військовий референт Снятинського проводу ОУН); Маланюк Олекса (1919 р. народж., учитель Старолисецької початкової школи, член ОУН); Нагнибіда Іван (с. Єзупіль), Наливайко Василь (лісничий з м. Надвірна); Смеречук Федір (1924 р. народж., с. Хмелівка Богородчанського р-ну); Хроменко Володимир (1912 р., комендант української поліції, м. Надвірна), Штуняк Ярослав (1910 р. народж., власник явочної квартири членів ОУН).

Сьогодні тут, на цьому стражденному місці болю і мук, рясно зрошеному святою кров’ю героїв, ростуть-зеленіють широколисті липи, а на стіні синагоги де-не-де можна ще побачити сліди катівських куль. У фондах Державного обласного архіву чудом збереглися два негативи цієї страшної розправи, зняті невідомим румунським офіцером з даху сусіднього будинку. Ці унікальні знімки й демонструються нині в музеї.

Таким же цинізмом і жорстокістю відзначалися і репресії щодо тисяч безневинних жертв сталінського режиму. Це яскраво демонструють нам стенди жахливих наслідків штуч-

ного голодомору в Україні в 1932–1933 рр., фотодокументи численних братніх могил – жертв сталінсько-беріївського деспотизму в м. Надвірна, селах Посіч, Белелуя, Черемхів та ін. І місце скорботи народної – Дем’янів лаз в Івано-Франківську, де віднайдено останки 532 осіб – в’язнів сталінської тюрми, закатованих енкаведистами в 1941 р. Тут – рештки одягу та взуття нещасних, клаптики вцілілих документів, ложки, медальйони, цигарнички тощо.

У вересні-жовтні 1989 р. місцеві жителі, що пам’ятали ці події і були частково їхніми очевидцями, указали місце жахливого злочину НКВС. З ініціативи обласного товариства “Меморіал” почалися розкопки⁶. Невдовзі було виявлено три могили, з яких виїнято останки 532 осіб: з 1-ї – 216, з 2-ї – 208, з 3-ї – 108. Судмедексперт О.Левицький⁷ установив, що 359 з них належали чоловікам, 159 – жінкам і 14 – стать не встановлена. Віковий розподіл закатованих такий: до 20 років і діти – 76 осіб; 20–30 років – 112; 30–40 років – 117; 40–50 років – 118; 50–60 років – 57; більше 60 років – 21 і 31 особи – вік не встановлено. Із клаптиків уцілілих документів частково вдалося відновити прізвища й імена 22 замучених. Це – Митковський Станіслав Іванович (або Михайлович), нар. 1890 р.; Косюк Марія Василівна (жителька с. Кути Косівського р-ну); Бойків Василь Онуфрійович (жителька с. Бурштин), Гургула Ярослав Ярославович (житель Бурштин, член ОУН, засуджений на 10 років); Голинський Григорій Васильович (сотник УГА з Делятина); Пастушенко Федір Олексійович (житель Павлівки); Корпан Михайло Петрович (с. Деліїв); Луцак Мирослав Миколайович (м. Станіслав); Антонюк С.; Войнарович (або Войцерович); Мазуркевич (або Лазуркевич) Григорій Михайлович; Кузан; ? Григорій Мирославович; Максим’юк ? Федорович; Ухач Ярослав (с. Делятин); Стець Михайло (с. Турка); Бойко; Максимів; Стасюк Станіслав Іванович (м. Станіслав), Козьмин Іван Онуфрійович (с. Белелуя); ...теюк Григорович; Пірус Михайло Григорович.

Окремим розділом у музеї подається героїчна боротьба ОУН й УПА на Прикарпатті в роки Другої світової війни⁹. Демонструються фотографії та малюнки Крайового коменданта УВО, полковника Андрія Мельника, Провідника ОУН Степана Бандери, Командира УПА, генерал-хорунжого Романа Шухевича (“Чупринка”), ідеолога ОУН, автора Декалога українського націоналіста Степана Ленкавського, командира тактичного відтинку “Чорний ліс”, полковника Василя Андрусяка (“Трегит”, “Різун”), командира Станіславівського ВО-4 УПА-Захід Миколи Твердохліба (“Грім”), командира куреня “Дзвони” ТВ “Чорний ліс” Володимира Чав’яка (“Чорнота”) і багатьох інших провідників народного опору; подано зразки бойових нагород УПА, колекцію зброї, якою користувалися повстанці, демонструється повне бойове спорядження воїна.

Широко представлено матеріали про члена Української Головної Визвольної Ради, Крайового провідника ОУН, поета, публіциста, речника підпільної героїчної боротьби на теренах краю Михайла Дяченка (Марка Боєслава Гомона). 31 березня ц. р. тут, у залі музею, відкрито постійно діючу виставку історико-документальних і поетично-художніх матеріалів поета, присвячену 90-річчю від дня його народження. Дбайливо зібрані впродовж майже 10 років дослідником з Івано-Франківська п. Зіновієм Бойчуком численні документальні матеріали живо відтворюють нам життєвий шлях цього героя, патріота, журналіста й письменника. Це – перший номер газети “Шлях Перемоги”, датований 1-м травня 1945 р., матриця титульної сторінки художньої збірки “Хай слава луна” (1949), титульна сторінка збірки “Гарячий цвіт” (1950; на жаль, самої збірки досі не знайдено), довоєнні збірки поета: “Іскри” (1936), “Юні дні” (1938), “Вони прийдуть” (1941); свідоцтво Михайла Дяченка за 1-ше півріччя 8-го класу Станіславівської гімназії, численні фотографії рідних і друзів героя: батька Михайла – Василя Дяченка (травень 1917 р., Відень), його сестри Розалії Драгомирецької, самого Михайла з братом Миколою в Подебрадах (1929, Чехія), дружини Марії Савчук із сином Святославом, охоронця М.Боєслава – Дмитра Синяка, його друкарки Тетяни Паньків (нині живе в Болехові) і секретарки Марти Свідрук та ряд інших.

Загинув Михайло Дяченко разом з бойовими побратимами 22 лютого 1952 р. у лісі біля с. Дзвиняч Богородчанського р-ну. Зрадник вивів окупантів на бункер Боєслава й ті вмиль закидали повстанців гранатами. Разом з Михайлом Дяченком загинули: Онуфрій Никифоряк (Онуфряк, згідно з мартирологом; “Деркач”, керівник Солотвинського районного проводу ОУН); Йосип Семанів (“Смілий”); Михайло Фесюк (“Чумак”); Михайло Драгомирецький (“За-

хар”, охоронник) Михайло Янишевський (“Яструб”, керівник СБ районного проводу) і Марта Свідрюк (“Марійка”, “Черемшина”)¹⁰.

У 1995 р. у Дзвинячі відбулося багатолюдне народне віче – перезахоронення Марка Босслава та його побратимів. На місці загибелі героїв відновлено лісовий бункер, встановлено пам’ятний хрест, збудовано капличку.

Нелегка й трагічна доля судилася рідній землі – Україні. Упродовж віків – пригноблений, знедолений, виснажений край злидарів, батраків, наймитів – наш український народ дбайливо ніс із покоління в покоління тендітну іскру свободи, що завжди палала й осявала тернисту дорогу боротьби за волю. Скільки дітей твоїх, Україно, згоріло в цьому хресному поході до Землі Обітованої!..

Як відомо, час загоює рани. Але мільйонні жертви нашого народу, її кращих синів і дочок, принесені на вітвар свободи України – ця рана не гоїться... Горе нашого народу – наше спільне горе. Як і спільна наша рішучість зробити нині все, щоб оте гірке минуле ніколи не повторилося. Сьогодні працівники музею, науковці, краєзнавці, молодь, студенти Прикарпаття проводять широкі пошуково-дослідницькі роботи, спрямовані на збереження правдивої історичної спадщини краю.

1. Гайдукевич О. О. Микола Сасевич – військовий, громадський і науковий діяч Галичини / Олена Гайдукевич // Матеріали IV Буковинської міжнар. історико-краєзнавчої конф. Чернів. нац. ун-ту, 5 жовт. 2000 р. – Чернівці, 2001. – С. 403–406.
2. Гайдукевич О. О. Участь молоді Прикарпаття у національно-визвольній боротьбі 1914–1920 рр. / Олена Гайдукевич // Світ молоді – молодь світу : матеріали II міжнар. студ. наук-практ. конф. – Міжрегіон. Акад. упр. персоналом, Вінниц. ін-т, 4–6 квіт. 2002. – Вінниця, 2002. – Ч. I. – С. 147–152.
3. Яшан В. Під брунатним чоботом. Німецька окупація Станіславщини у Другій світовій війні. 1941–1944 / В. Яшан. – Торонто, 1989. – 284 с.; Злочини окупантів у Станіславщині // Альманах Станіславської землі : зб. матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – С. 329–372.
4. Дем’янів А. У театрі ім. І. Франка йшла вистава “Шаріко” / А. Дем’янів // Західний кур’єр. – 1995. – 24 серп.
5. Децик Д. Вулиця Страчених / Д. Децик, Р. Круцик // Галичина. – 1990. – 10 черв.
6. Круцик Р. Дем’янів лаз. Хроніка злочинів / Р. Круцик // Галичина. – 1991. – 9 лют. – 28 берез.
7. Левицький О. Непокараний злочин : матеріали офіційної експертизи / О. Левицький. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 1999. – 136 с.
8. Літопис УПА. Група УПА “Говерля” / збір. і впоряд. П. Содоль. – Торонто : Вид-во “Літопис УПА”, 1990. – Т. 18. – 328 с.
9. Гушак І. Сурмач вогненної бурі / І. Гушак // Дзвін. – 1993. – № 10–12.

В статтє освещено почитание памяти героев национально-освободительной борьбы первой половины XX ст. на Прикарпатье. Указано, что Первая мировая война, УСС, УГА, ЗУНР, УВО, ОУН, УПА вызвали в регионе гигантскую волну национально-освободительной борьбы, в первые ряды которой с оружием в руках стала и молодежь Прикарпатья. Отмечая сегодня навших за свободу Украины, чтим всех славных героев-земляков, воинов УСС-УГА, ОУН и УПА, которых породила родная земля и за которую они сложили свои головы.

Ключевые слова: национально-освободительная борьба, патриоты, герои, стрелецкие могилы, УСС, ЗУНР.

In the article the commemoration of the heroes of the national liberation movement in the first half of the twentieth century. in the Carpathian Mountains. What will the First World War, USS UGA, WUPR UMO, UNO, led UPA on the territory of the land of giant wave of national liberation struggle in the front ranks of which up arms and became youth Carpathians. Honoring the fallen today for freedom of Ukraine, salute and thank all the glorious heroes fellow – soldiers USS-UGA, UPA, which gave birth to mother earth and for which they offered their head.

Keywords: national liberation struggle, patriots, heroes, shooting grave, USS ZUNR.